

“BÜYÜK GENERAL, ASİL DÜŞMAN VE CÖMERT DOST... GAZİ MUSTAFA KEMAL”

Dr. SALÂHİ R. SONYEL

Lozan antlaşması imzalandıktan sonra, Türkiye ile İngiltere arasındaki tüm anlaşmazlıklar (Musul sorunu dışında) ortadan kalkıyor; 1926'da bu sorunun da çözümüyle iki ülke arasında dostluk ilişkileri kuruluyor; bu dostluk, Türkiye'deki İngiliz Büyükelçisi Sir George Clerk'in ve Türk önderlerinin içten çalışmalarıyla 1930 başlarında doruk noktasına eriyor; İngiltere Büyükelçisi, İngilizlerin Türklere olan güven ve dostluk duygularını kanıtlamak amacıyla, ya kişisel olarak Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e veya Türk yönetimine bir iyi niyet gösterisinde bulunulması için kendi yönetimini sıkıştırmaya başlıyordu. Bu iyi niyet gösterisinin ne olabileceği İngiltere Dışişleri Bakanlığında tartışılırken, Doğu Dairesi yetkililerinden A. K. Helm'in 14 Eylül 1931'de aklına şu fikir geliyordu:

“Gaziye dostça bir jestte bulunmamız için yapılan öneriden hemen sonra, Gelibolu (Anafartalar) savaşının resmî tarihini kapsıyan yapıtın kimi bölümlerinin elimize geçmiş olması bana şu fikri verdi: bu yapıtın uygun biçimde ciltlenmiş bir suretini Gaziye takdim edersek aynı amaca yardım etmiş olmaz mıyız? Bu denli bir ödülün onu çok sevindireceğine eminim. Gazinin Anafartalar savaşı hakkında konuşurken duyduğu zevkin ne kadar büyük olduğunu kişisel deneyimle saptamış bulunuyorum¹. Sonra bu yapıtta, Mustafa Kemal'in, yarımada'nın savunulmasında önemli ve kesin bir rol oynadığı gösterilmektedir. Bu ödülün dilendiği biçimde etkili olabilmesi için Büyükelçimizce Gaziye takdim edilmesi gereklidir”.
(Bkz. Belge No. 1 ve 1 A).

Bunun üzerine, İngiltere Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Lancelot Oliphant, 5 Ekim 1931'de Türkiye'deki İngiliz Büyükelçisi Sir George Clerk'e Londra'dan gönderdiği özel yazıda şöyle diyordu:

¹ A. K. Helm, daha önce Ankara'da İngiliz diplomatik temsilcisi idi.

- “1. Size birkaç hafta önce de söylediğim gibi², siyasal durumdaki belirsizlik, Dışişleri Bakanımızın Cenevre’de Tevfik Rüştü Bey’in arkasını okşamayı için 10 Ağustos 1931 tarihli yazınızda yapmış olduğunuz öneriye göre davranmamızı olanaksız yapmıştır. Bununla birlikte, Gazi’ye ve Türkiye yönetimine bir dostluk gösterisinde bulunmamızla ilgili dileğinizi unutmuş değiliz.
2. Gelibolu (Anafartalar) savaşının resmî tarihiyle ilgili olarak yayınlanmakta olan yapının provalarının bu sırada Bakanlığımıza gönderilmiş bulunmaları, bize şu fikri vermiştir: siz, bu resmî tarihin uygun biçimde ciltlenmiş bir suretini Majeste Kral Yönetimi (İngiliz yönetimi)³ adına Gazi’ye takdimle herhalde onu pek memnun edersiniz. Gazi’nin bu savaş hakkında konuşmaktan hâlâ çok zevk aldığını düşünmekte herhalde haklıym ve bu denli bir jestin, daha müteşebbis bir davranış kadar Gazi’ce değerlendirilmesi olanak içindedir.
3. Ama bu görüş henüz deneme evresindedir ve bunu onaylamazsanız bundan bir kez daha söz edilmeyecektir. Bu konuda ne düşündüğünüzü bana lütfen bildiriniz.
4. Öğrendiğime göre, resmî tarihin son cildinin yıl sonuna doğru yayınlanması bekleniyor. Bu arada Helm bu yapıtı okumuştur; yapıtta, gerek Gazi’nin gerekse genellikle Türkiye’nin onuruna dokunacak hiç bir şey yoktur. Öteyandan, Mustafa Kemal’in, yarımadanın savunulmasında büyük ve kesin bir rol oynadığı gösterilmektedir.
5. Dolayısıyla, bu öneriyle ilgili olarak onayınızı bekleriz⁴. (Belge No. 2 ve 2 A).

Buna bir hafta sonra Ankara’dan gönderdiği özel bir yazıyla karşılık veren İngiliz Büyükelçisi George Clerk, Mr. Helm, “Gelibolu

² İngiltere’nin Türkiye Büyükelçisi Sir George Clerk o sırada yaz tatilini İngiltere’de geçiriyordu.

³ *His Majesty’s Government*.

⁴ İ. D. A. (İngiliz Devlet Arşivi), Dosya No. 15381, Belge No. E 4836; arşiv bundan böyle kısaca İ. D. A. olarak anılacaktır.

Savaşının Resmî Tarihi” (*Official History of the Gallipoli Campaign*) adlı yapıtta Gazi ve genellikle Türklerin onuruna dokanıcı hiçbir şey olmadığını saptadığına göre, bunun uygun biçimde ciltlenmiş bir suretini Mustafa Kemal’e vermenin değerli bir görüş olduğunu bildiriyor; “öyleyse bunu bana en erken vakitte gönderiniz” diyordu (Belge No. 3); ama Müsteşar Oliphant, bu yapıtın yıl sonundan önce hazır olamayacağını 19 Ekim 1931’de ona gene izah ediyordu.

Bu arada, iki ciltlik Gelibolu savaşı resmî tarihinin Mustafa Kemal’e ödül olarak verilmesinde güçlükler çıkıyordu. İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden Sir F. Butler, 26 Ekim 1931’de kaleme aldığı şu derkenarda bu zorluğu yansıtıyordu:

“Bu evrede herhangi bir zorluk çıkardığımdan ötürü çok üzülüyorum, ama konuyla ilişkin olarak uzun süre düşündükten sonra başka türlü davranmak olanağı bulamadım. Kamu malı olan ödüllerle ilgili içtüzükler oldukça serttir. Bu denli tüm ödüller Maliye Bakanlığınca onaylanmalıdır. Bunların değeri yüksekse, yani 10.000 sterlini aşarsa, ödül verilmeden önce, bunun niçin verileceği konusunda Maliye Bakanlığınca Parlamenteoya yazılı izahat verilmelidir.

Hangi büyüklükte olursa olsun, tüm ödüller, ileride Parlamenteoya sunulacak olan hesaplarda gösterilmelidirler... Dolayısıyla, Maliye Bakanlığının onayı alınmadan ve Baş Muhasibin dikkatine sunulacak bir listeye geçirilmeden bu denli bir ödülün verilemeyeceğini bildirmekle üzüntü duyarım. Benim görebileceğim başka tek yol şudur: ödül, kamu hesaplarında gösterilmesi gerekmeyen bir fondan ödenmelidir.

Bu konuyu herhangi bir vakitte görüşmeye hazırım, ama bununla ilgili içtüzüklerin ne kadar sert olduklarını burada kaydetmenin en iyi bir davranış olacağı kanısındayım, şöyle ki, ileride güç durum yaratabilecek bir yöntem izlenmiş olmasın. Durumu Mr. Gaselee’ye de izah etmiş bulunuyorum.”

Bunun üzerine, Doğu Dairesi yetkililerinden G. W. Rendel, 31 Ekim 1931’de kaleme aldığı derkenarda, bu ödülün Maliye Bakanlığının onayı alınmadan olağan biçimde verilmesinin artık olanaksız olduğunu; yetkililerden Mr. Gaselee’nin 25 Eylül 1931 tarihli ve E

4836 referanslı derkenarından da görüleceği gibi, Maliye Bakanlığının o sıralardaki koşullar içinde⁵, bu konuda yapılacak bir dileğe karşı çıkacağını öne sürüyor, şöyle diyordu:

“Maliye Bakanlığının, bu konuya yalnız Türkiye ile olan ilişkilerimiz açısından değil, bunun öteki ülkelere karşı bir evveliyet oluşturması olasılığı açısından da bakmak zorunda olduğu bellidir. Bu ödülün verilmesini haklı göstermek için Maliye Bakanlığına yapacağımız herhangi bir öneri, bence buna benzer öteki konularda da yapılabilir. Türkiye konusunda yalnız iyi bir hava yaratmak özürünü öne süremeyiz, çünkü öteki ülkelerle ilişkin olarak da aynı özür öne sürülebilir. Amacımızda başarı sağlamamız kuşkuludur ve konu Dışişleri Bakanlığında daha çok görüşülmeden önce, bunda karşılaşmış olduğumuz güçlükler konusunda Sir G. Clerk’e bilgi vermek gerekebilir”.

Bakanlık Müsteşarı L. Oliphant bundan hiç memnun kalmıyor; 31 Ekim 1931’de kaleme aldığı derkenarda görüşünde direniyor; “siyasal nedenlerden ötürü bu ödül verilmelidir ve bunu yapmak için bir usul bulmalıyız” diyordu. Bunun üzerine, Bakanlık yetkililerinden Sir F. Butler, 3 Kasım 1931’de sorumlulardan A. W. A. Leeper’le görüştüktan sonra şu derkenarı kaleme alıyordu:

“Kültürel propaganda’ kalemi altındaki masraflarımızdan tasarruf amacıyla vazgeçtiğimiz zaman, bu malî yılın geriye kalan kısmı için ödüllük küçük kitaplara harcanmak üzere £100 sterlin tutarında bir meblâğı bir yana ayırmıştık. Bu meblâğın büyük bir kısmı harcanmış değildir. Mr. Leeper, Gazi’ye yapılacak olan takdimin, ‘kültürel propaganda’ başlığı altında gelebileceği görüşündedir. Bunun masrafı, bu amaçla ayrılmış bulunan bu paradan karşılanabilir. Bu da daha önce kaleme almış olduğum derkenarda öne sürmüş bulunduğum tüm güçlükleri ortadan kaldıracaktır. Mr. Leeper’e bu ödülün toplam değerinin £5 ile £10 sterlin arasında olacağını tahmin ettiğimi söyledim; bunun doğru olmasını umud ederim”.

Dışişleri Bakanlığının öteki yetkililerinden Stephen Gaselee, 3 Kasım 1931’de kaleme aldığı derkenarda, ödülün bundan biraz daha

⁵ O sıralarda İngiltere büyük bir malî bunalım içinde bulunuyordu.

pahalı olabileceğini; bunun da ne denli bir cilt dilendiğine bağlı olduğunu, ama pek çok pahalıya mal olmayacağını not ediyor; A. W. Leeper 4 Kasımda şunları ekliyordu:

“£10 sterlinden biraz daha çok da olsa gene değer ve ödül v.s. gibi benzer masraflar için ayırdığımız ihtiyat sandığından karşılanabilir”.

Gazi'ye ödül verilmesi işiyle uğraşan Stephen Gaselee, Gelibolu savaşı tarihinin yazarı General Aspinall - Oglender'le 5 Kasım 1931'de yemek yiyor ve ona, yapıtın son cildinin ne vakit hazır olacağını soruyordu. General, bunun 25 Nisanda yayınlanması için yaynevine dilekte bulunduğunu söylüyordu; ama yapıt o tarihten çok önce basılacaktı. Stephen Gaselee 6 Kasımda kaleme aldığı derkenarda şöyle diyordu:

“Bana izin verilirse, yapıtı üç veya dört hafta önce, yönetimin kırtasiye dairesinden sayfa halinde teslim alacak ve buradaki ciltçiye vereceğim, şöyle ki, burada yayınlanacağı gün İstanbul'da takdime hazır olacak”.

Müsteşar Lancelot Oliphant, 11 Kasımda şu derkenarı not ediyordu:

“Ne olanaklı ise lütfen yapınız. Size çok minnettar kalacağım. Sir G. Clerk şimdi izinli olarak Türkiye dışında bulunuyor, ama Nisan başlarında Türkiye'ye dönecektir ve bu tarihler ona çok uygun olacaktır⁶”.

İki hafta kadar sonra, Stephen Gaselee şu derkenarı kaleme alıyordu:

“Bu sorunla ilgili olarak sokulganlıkla davranmadan çalışmama izin verilirse, herhangi bir güçlüğü çıkacağını tahmin etmiyorum. Yönetimin kırtasiye dairesine başvurarak bu yapıttan bir set dileyebilir ve buradaki ciltçimize onu güzelce ciltlemesi için yönerge verebilirim. Bu gereksiz görülürse, onu olağan biçimde sağlayarak dışarıdan bir ciltçiye ciltletebiliriz. Bunu, Oxford kentinde müdürü bulunduğum bir firmada maliyet fiyatına ciltletebilirim: tabii 'diplomatik' masraf olarak ödenebilir... Kanıma göre bu, takdim edilebilecek en ucuz biçimde yapılmalıdır⁷”.

⁶ İ. D. A. 15381/E 5237.

⁷ İ. D. A. 15381/E 4838.

Aradan dört ay kadar bir süre geçtikten sonra, Stephen Gaselee, 7 Mart 1932'de Yarbay N. G. Scorgie'ye Londra'dan gönderdiği özel yazıda, siyasal nedenlerden ötürü, General Aspinall - Ogländer'in "Gelibolu Savaşının Resmî Tarihi" adlı yapıtının özel biçimde ciltlenerek Türkiyedeki İngiliz Büyükelçisi eliyle Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya resmen takdim edileceğini bildiriyor, şöyle diyordu:

"Yapıttaki kimi satırların, bunun takdimini oldukça uygun yaptığını saptamış bulunuyorum. Anladığıma göre yapıtın baskısı şimdi bitmek üzeredir: bu mektubumdan amaç, sizden, bunun bütünlümlü bir suretini bana sayfa biçiminde göndermenizi ve buradaki (Londra) ciltçinize bunu uygun biçimde ve bizim seçeceğimiz gibi, meşinle (kırmızı veya siyah olsun, ama domuz derisi olmasın!) ciltlemesi için ona buyruk vermenizi dilemektir.

Ödenmeyi dileyorsanız, bizim burada bulundurduğumuz bir fondan size ödeyebiliriz - ama, bunu resmî bir amaç için dilediğimize göre, bize herhalde tenzilât yapacaksınız. Bu yüzden, size bir talep göndermiyorum. Yapıt hazırsa, sayfaların bana erken gönderilmelerini dilerim, çünkü Sir George Clerk, iznini geçirmek üzere yakında buraya gelecektir ve cildin biçimini kendisiyle görüşeceğiz". (Belge No. 4).

Buna dört gün sonra karşılık veren Yarbay N. G. Scorgie, yapıtın birinci cildinin sayfalarının ona ivedilikle gönderilmesi için ölçem aldığını; ikinci cildin de sayfaları hazır olunca gönderileceğini; ciltçisine, yapıtın Mr. Gaselee'nin dilediği biçimde ciltlenmesi için direktif verileceğini bildiriyor, şöyle diyordu:

"Maalesef bunu ödemeniz gerekecek, çünkü Maliye Bakanlığının yetkisi olmadan hiçbir takdimde bulunamayız, ama size tenzilât yapılacaktır. Rahiplere takdim edilen eski din kitapları bu denli ödemededen muaf tutulur. Silâhsızlanma konferansı yaklaşmak üzere olmakla birlikte, bir savaş tarihi, eski bir din kitabı olarak nitelenemez; sonra Dışişleri Bakanlığı, Mustafa Kemal Paşa'yı muhtaç bir din adamı olarak gösteremez"⁸. (Belge No. 5).

⁸ İ. D. A. 16093/E 1153.

Ödül Gazi'ye verilirken yapılacak ithaf konusunda da Dışişleri Bakanlığında kimi güçlükler çıkıyordu. Stephen Gaselee'nin bu konuyla ilişkin olarak 22 Mart 1932'de kaleme aldığı şu derkenar ilginçtir:

“Sir George Clerk (İngiliz Büyükelçisi) bu konuda dün beni görmeye geldi. Yapıtın kırmızı meşinle ciltlenmesini ve her cildin kapağına Kıraliyet Simgesinin konulmasını; yapılacak ithafın ayrı bir sayfa üzerinde ve birinci cilde konulmak üzere matbu ve şöyle olmasını önerdi: “Büyük bir general, asil bir düşman ve cömert bir dost olan Türkiye Cumhurbaşkanı Ekselâns Gazi Mustafa Kemal'e Britanya Majesteleri Yönetimince takdim olunur”. ‘Büyük Britanya’daki ‘Britanya Majesteleri Yönetimi’ sözcüklerinin kullanılmasını umud ederim. Cildin sayfaları henüz gelmedi, dolayısıyla aceleye gerek yoktur, ama büyük bir değişiklik yaparsak bu konuda Sir G. Clerk'e danışmalıyız. Kendisi ı Nisana dek 6 Carlos Place adresinde olacaktır”.

Bu arada Stephen Gaselee'nin 29 Martta öteki yetkililerden G. W. Rendel'e anlattığına göre, yukarıda sözü geçen ithaf bizzat Sir George Clerk'ce kaleme alınmıştı, dolayısıyla G. W. Rendel, onda herhangi bir değişiklik yapılmasını önermeye çekiniyordu. Bununla birlikte, adının önünde daha yüksek olan “Gazi” ünvanı bulunan bir kişinin adının sonuna “Paşa” sözcüğünün eklenmesinin doğru olamayacağını, dolayısıyla bu sözcüğün dışarıda bırakılmasını; Sir G. Clerk'in bu konuda görüşünün sorulmasını öneriyor; bundan başka, önerilen ithaf ve onun tabedilmesiyle ilgili hazırlıkların oldukça tatmin edici olduklarını kaydediyordu.

Aynı gün Müsteşar L. Oliphant şu derkenarı kaleme alıyordu: “*Almanach de Gotha*'da Cumhurbaşkanının rütbesi ‘Gazi Mustafa Kemal Hazretleri’ olarak gösteriliyor; ben bunu ‘Ekselâns Gazi Mustafa Kemal’ olarak açımlayabilirim. ‘Felt Mareşal’ sözcüklerini dışarıda bırakmamızı öneriyorum. Evet hem ‘Felt Mareşal’ hem de ‘Paşa’ sözcüklerinin dışarıda bırakılmalarından yanayım. ‘Paşa’ sözcüğü kullanılacaksa, Türkçe olan ‘Paşa’ değil, İngilizce olan ‘Pasha’ sözcüğünün kullanılması gerekecektir. Sonra Majeste Kıral Yönetimini ‘Büyük Britanya’ sözcüklerini dışarıda bırakarak Mr. Gaselee'nin kaleme aldığı biçimde takdim edelim.

Yapıtın ciltlenmesiyle ilgili hazırlıklar pek iyi görünüyor ve bu konuda yapmış olduğu tüm çalışmalarından ötürü Mr. Gaselee'ye oldukça minnettarız. Mr. Gaselee ciltleri alır almaz, Türkiye'ye gönderilmeye hazır olduklarını bana bildirirse, onları görmek zevkini tatmayı dileyorum"⁹. (Belge No. 6, 6A, 6B ve 6C).

Stephen Gaselee'nin 30 Mart 1932'de Londra'dan Büyükelçi Sir George Clerk'e gönderdiği özel yazıdan anlaşıldığına göre, Gazi'ye gönderilecek olan yapıtın ilk sayfasına yazılacak olan ithaf, bir nokta dışında onaylanmıştı; bu nokta da, "Paşa" sözcüğüyle ilişkindi. Mr. Gaselee'ye göre, doğru düşünülecek olursa, "Gazi" gibi yüksek bir sözcükten sonra "Paşa" sözcüğünü de kullanmak Türkçe bakımından doğru değildi. Sonra bu sözcüğün "Paşa" olarak kullanılmasından da kaçınılacaktı, çünkü bunun İngilizcesi "Pasha" ve ithaf İngilizce olduğuna göre, bu sözcüğün İngilizcesinin kullanılması gerekecekti. İthaf şu biçimde sadeleştiriliyordu: "*Büyük bir general, asil bir düşman ve cömert bir dost olan Türkiye Cumhurbaşkanı Ekselâns Gazi Mustafa Kemal'e Britanya Majesteleri Yönetimince takdim olunur*". (Belge No. 7 ve 7A). Bu ithaf, Amerika'nın Türkiye Büyükelçisi Joseph Grew ve İngiliz Büyükelçisi Sir George Clerk'ce 30 Mart 1932'de onaylanıyordu.

Üç hafta sonra, 21 Nisan 1932'de yapıt, yazarı General Aspinall-Oglander ve yetkililerden Mr. Childs, Mr. Rendel ve Mr. Helm'ce incelendikten sonra, diplomatik çanta içinde Ankara'ya gönderiliyordu. Stephen Gaselee, aynı gün kaleme aldığı derkenarda, "bunun çok güzel bir yapıt olduğu genellikle kabul edilmiştir" diyordu. Gene aynı gün İngiliz Büyükelçisi Sir George Clerk'e şu özel yazıyı gönderiyordu:

"Gaziye takdim edilecek olan yapıtı size göndermekle zevk duyarım. Cildiyle genel görünüşünden ve siz burada iken 21 Martta hep birlikte düzenlediğimiz matbu ithaf sayfasından memnun olacağınızı sanıyorum, çünkü bunu hazırlamak için çok emek harcamış bulunuyoruz. Bu yapıtın ikinci cildi İngiltere'de 25 Nisanda yayınlanacaktır; bunu olanaklı en erken vakitte, suretleri normal biçimde Türkiye'ye var-

⁹ İ. D. A. 16093/E 2019.

madan önce, Gazi'nin eline teslim edebileceksiniz. Ödülден memnun olup olmadığını bize lütfen bildiriniz”.

Yetkililerden A. K. Helm, bu belgeyle ilgili olarak 26 Nisanda kaleme aldığı derkenarda: “Gazi'nin bunu değerlendirmesini umut edelim; değerlendireceğine zerre kadar kuşku yoktur” diyor; bir gün sonra öteki yetkililerden G. W. Rendel şunları ekliyordu: “. . . Ödül çok güzel görünüyor ve oldukça tatmin edici olacaktır¹⁰” (Belge No. 8).

Ankara'daki İngiliz Büyükelçisi Sir George Clerk, 27 Nisan 1932'de Stephen Gaselee'ye İstanbul'dan gönderdiği özel yazıda, yapıtın geldiğini ve umut ettiği gibi pek güzel olduğunu; kişisel rahatlık açısından bizzat kendisi bunun iki kalın cildi yerine daha küçük dört cildini okumayı yeğ tutacağını, ama yapıtın verileceği “yüksek amaç” bakımından iki cildin pek uygun olduğunu; yapıtın takdimi konusunda gereken hazırlığı yapması için yardımcısı James Morgan'a yönerge gönderdiğini ve Gazi'nin bunu beğenip beğenmediğini bir mektupla bildireceğini; onun dikkatini Gazi'den söz eden paragrafa çekeceğini bildiriyor; “bunu dikkatime sunduğunuzdan ötürü size çok teşekkür ederim; dilenen amaca yardımcı olacaktır” diyordu¹¹. (Belge No. 9 ve 9 A).

Üç buçuk hafta kadar sonra, 21 Mayıs 1932'de, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, İngiliz Büyükelçisi Sir George Clerk'i kabul ediyordu. Bu görüşmeyi Büyükelçinin aynı gün 177 sayılı gizli yazı olarak İngiltere Dışişleri Bakanı Sir John Simon'a gönderdiği rapordan izleyelim: “1. Cumhurbaşkanı, Anafartalar savaşının resmî tarihini kapsayan ve özel biçimde ciltlenmiş bulunan iki ciltlik yapıtı Majeste Kırıl Yönetimi adına kendilerine takdim etmem için beni bugün huzurlarına kabul ettiler.

“2. Bu amaçla huzura kabul edilmem için Protokol Dairesine başvurduğum zaman, kimi resmî olaylarla karşılaştım. Bu arada Bakanların, Protokol şefinin ve resmî çevirgenlerin yokluklarında Gazi'nin beni tek başına kabul etmesi doğrusu pek şaşırtıcı idi. Daha önceki ziyaretlerimde Gazi'yle görüşmek onuruna nail olduğum vakit, Gazi bazan çevirgenlerinden usanır veya onlardan kuşkulandır ve bir

¹⁰ İ. D. A. 16093/E 1153.

¹¹ İ. D. A. 16093/E 2019.

süre sonra ısınmaya başlayınca, bizzat kendisi Fransızca veya Almanca konuşmaya başladığı; ama anladığıma göre şimdi ilk kez yabancı bir diplomatı tek başına kabul ediyor ve görüşmenin ta başlangıcından Fransızca konuşuyordu.

“3. Yapıtın amacının, Boğazlardan geçme deneyinin nasıl başladığını, nasıl yürütüldüğünü ve sonunda nasıl başarısızlığa uğradığını temiz, gerçek ve yansız bir biçimde askerî öğrencilere ve gelecekteki kuşaklara anlatmak olduğunu Gazi’ye açıkladıktan sonra, kendi yönetiminin askerî açıdan olduğu kadar, her iki yanın erlerince gösterilen muhteşem çaba ve ölümsüz cesareti doğrulamak açısından da ilginç bulunan bu denli bir yapıtı, savaşa tam zamanında karışarak onun sonucunu, askerî harekâtın tüm seyrini ve kendi ulusunun geleceğini büyük ölçüde etkileyen Ekselânsın iyi karşılayacağını umut ettiğimi bildirdim ve Cumhurbaşkanından, bunu, kendi yönetimimin, yapıtta da belirtildiği gibi, ‘büyük bir general, asil bir düşman ve cömert bir dost’ saydığı bir kişiye karşı olan duygularının bir belirtisi olarak kabul buyurmalarını diledim. Cumhurbaşkanı, Majeste Kral Yönetiminin bu mesut ve kibar görüşlerinden ötürü duygularını açıkça belirterek en içten teşekkürlerini ve takdirlerini bildirmemi dilediler.

“4. Bundan sonra atâşe militerim olan Binbaşı O’Leary’yi içeri aldirtarak iki cildi de Gaziyeye takdim ettim. Gazi ivedilikle bir masa çekerek, Anafarta bölgesinin haritasını açtılar ve 1915 yılının Nisan ve Ağustos aylarındaki en bunalımlı günleri bize bizzat anlatmaya başladılar. Gazinin o bunalımlı günler hakkındaki ilginç anılarıyla ilişkin olarak Binbaşı O’Leary’ce kaleme alınan bir notu ilişikte gönderiyorum. Ekselâns bundan sonra genel konular üzerinde konuşmaya başladı ve daha uzun süre konuşmaya hazır olduğunu gösterdi, ama bir saat sonra, Ekselânsın Fransızcasına daha çok yük olamayacağını anladım ve huzurlarından çekilmek için izin diledim.

“5. Gazi’nin dışı ağrıyordu, ama bunun dışında sağlık açısından kendilerini en iyi durumda gördüm. Görüşme sırasında pek hoş ve çekici bir yöntem uyguladılar. Majeste Kral Yönetiminin bu sadık düşüncesi, görünürde onu pek duygulandırdı ve karakterinin basit ve sevimli bir yanını gösterdi. Çoğu kez Türk halkına hitap ederken uyguladığı ‘derin bakışlı, kutsal gerçeklerin sözcüsü’ tutumu bugün görünmüyordu”. (Belge No. 10, 10 A ve 10 B).

Binbaşı O'Leary'nin 21 Mayıs 1932'de Çankaya'da "Gazi'nin Gelibolu savaşıyla ilgili görüşleri" başlığı altında kaleme aldığı not:

"İlkin Gelibolu yarımadasındaki tüm ordulara komuta ediyordum, ama İngilizler Güney kesimine çıkarma yapmadan bir süre önce komutam, benden daha kıdemli olan ama hiç yeteneği bulunmayan Albay Sami Bey'e verilmişti. O sıralarda 19. tümene komuta ediyordum ve karargâhım Maydos'un Kuzeyinde bulunuyordu. Kolordu komutanı da Gelibolu'da idi. Komutamdaki tümeni yürüyüşlerle eğitmeyi sürdürüyordum.

"Bir gün bir taburla birlikte Conk Bayırı doğrultusunda askeri manevralar yaparken, kurmayıma mensup bir subayla birlikte tepeye tırmandık. Ânî olarak Arı Burnu doğrultusundan bana doğru gelmekte olan, Türk askerlerinden oluşmuş bir hat gördüm. 'Düşman geliyor' dediler. 'Hangi düşman?' 'İngilizler çıkarma yaptılar'. Silâhları için mermi kalmadığından geri çekilmek zorunda kaldıklarını eklediler. Kendilerine süngü takmalarını ve yere yatmalarını buyurdum. Öndeki İngiliz askerleri de ne olduğunu anlamıyarak bizi taklit ettiler.

"Bu arada taburu çağırdım; bereket ki onların mermileri vardı. Bu, tüm yarımadanın anahtarı olan Conk Bayırı tepesi için yapılacak mücadelenin başlangıcı idi. Ağustos çıkarmalarından önce, her iki savaş kesiminde direnişle karşılaşarak ilerleyemeyen İngilizlerin yandan çıkarma yapmayı deneyeceklerine ve bunun da ancak Suvla bölgesinde yapılabileceğine yüksek komutanın sık sık dikkatini çekiyordum. Bu görüşü kabul etmediler ve Kolordu Komutanı Feyzi Bey, komutanın olduğu yere gelerek bana, Suvla'ya bir çıkarma yapmanın olanaksız olduğunu yerel olarak göstermeye yeltendi.

"Daha sonra rahatsız olmaya ve ne yapılması gerektiğini sık sık bana sormaya başladılar. Ben de 'Gereken ölçemleri alınız; tüm savaş kesiminin komutasını bana veriniz' karşılığını verdim. 'Bu pek çok olmaz mı?' diye sordular. 'Hayır, pek az olur' karşılığını verdim. Liman von Sanders bunu yapmaya hazırды, ama Enver Paşa ona izin vermiyordu.

"Saldırı başlayınca, bana telefon ederek Suvla'da İngiliz askeri olup olmadığını duyup duymadığımı sordular. 'Nasıl olabilir, siz bana bunun olanaksız olduğunu söylemiştiniz' karşılığını verdim. Durum oldukça bunalımlı idi, çünkü Arı Burnu'ndaki düşman Conk

Bayırı'ndaki tümsekleri ele geçirmeyi başarmıştı ve oradaki komutanlarım daha çok direnişte bulunamayacaklarını bildiriyorlardı. 'Düşmanı Anafarta önünde durdurana dek orasını bir gün daha korumalısınız' dedim.

"Derhal öne atıldım ve Suvla körfezinde İngiliz ordularının sütunlarını gördüm. Burada buyruğumda pek az sayıda asker vardı; İngilizler saldırsalar, onlara karşı tutunamayacaktık, ama beklediler. Öğrendiğime göre, saldırı buyruğunu vermek için bizzat General Hamilton Suvla körfezine gelmişti.

"Bu arada karşı saldırı buyruğunu verdim ve askerlerimize yerlerini tutmalarını emrettim; ben de öteki savaş kesimine koştum ve orada İngilizleri tümseklerden geri püskürtmeyi başardık.

"Tüm savaş günlerinde iki düşmanla savaşmak zorunda kaldım: Dış düşman ve Türk yüksek komutası. Çankaya, 21. 5. 1932".

Yukarıdaki belgeler İngiltere Dışişleri Bakanlığında ilgiyle izleniyor, yetkililerden C. W. Baxter, 3 Haziran 1932'de şu derkenarı kaleme alıyordu:

"Gazinin bu kadar takdir edici olması tatmin edicidir. Onun Gelibolu savaşıyla ilişkin sözleri oldukça ilginçtir...".

Öteki yetkililerden G. W. Rendel 6 Haziranda şöyle diyordu:

"Gazinin verilen ödülü ne kadar değerlendirdiği, basında da göze çarpar biçimde açıklanmıştır. Bu görüşü ilk ortaya atan Mr. Helm'e büyük kredi verilmelidir. Onun bu konuda kullandığı inisiyatifte ne kadar haklı olduğu kanıtlanmıştır". (Belge No. 11).

Öte yandan Londra'da çıkan İngilizce "*Daily Telegraph*" gazetesinin 6 Haziran 1932 günü sayısında şu ilginç haber yayınlanıyordu:

"İngilizlerin Gelibolu Tarihi Türk Okullarında Okutulacak'; İstanbul, Pazar; muhabirimiz bildiriyor: Öğrendiğime göre, Türkiye yönetimi, İngiliz Resmî Gelibolu Savaşı Tarihi'ni Türkçeye çevirmek niyetindedir. Bu, Türkiye'de tüm okul ve üniversitelere dağıtılacaktır..." (Belge No. 12).

Bu arada İngiliz Büyükelçisi Sir George Clerk, 24 Mayıs 1932'de Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden Stephen Gaselee'ye Ankara'dan şu özel yazıyı gönderiyordu:

“‘Gelibolu Anılarını’ Gazi’ye takdim etmekle ilgili dahiyane fikrinizin ne denli isabetli olduğunu anlatan 21 Mayıs 1932 tarihli ve 177 sayılı yazımın sizi memnun bırakmış olmasını umud ederim. Mustafa Kemal’in O’Leary ile bana, Anafarta anılarını anlattığı sırada sizin de orada olmanızı dilerdim. Gazi’nin anlattığına göre, yerine başkası atanıyor ve kendisine, savaş olmayan bir bölgede sahte (adı var kendi yok - *Dud*) bir tümen veriliyordu. Bir gün bir taburu eğitirken, Türk askerlerinin bizim Anafarta’da yaptığımız ilerleme önünde geri çekildiklerini bir tesadüf olarak gördü. Bizim için trajik olan bu dramatik kader çarpısı iyi biliniyor, ama baş rolü oynayan aktörün bunu basit ve kibirsiz bir biçimde anlatması, hayatımın en ilginç deneylerinden biri olarak kalacaktır¹²”. (Belge No. 13 ve 13 A).

Stephen Gaselee buna 13 Haziran 1932’de Londra’dan gönderdiği şu özel yazıyla karşılık veriyordu:

“24 Mayıs 1932 tarihli yazınıza daha önce karşılık verecektim, ama 21 Mayıs 1932 tarihli ve 177 sayılı yazınız 3 Haziran’da alınmış olmakla birlikte elime ancak bu sabah geçti.

Takdim konusunda herşeyin tıkrında gitmiş olmasından çok memnunum ve şimdi gazetelerden öğrendiğime göre, Gelibolu tarihi veya onun bir kısmı Türkçeye çevrilerek askerî kolejlerde okutulacaktır.

Mektubunuzu veya onun bir kısmını gizli olarak General Aspinall - Ogländer’e göstermek konusunda Doğu Dairesinden izin almaya çalışacağım. Ancak, yazınızda düzeltmem gereken bir yanlış vardır: söz konusu yapıtın Gaziye takdimi fikri benden değil, Mr. Helm’den gelmiştir. Ben sadece ciltleme, ithaf sayfasının basılması ve tüm işin pratik yönlerini bütünlemekle uğraştım¹³”.

¹² İ. D. A. 16093/E 2714.

¹³ Aynı kaynak. Stephen Gaselee, 13. 6. 1932’de şu derkenarı kaleme alıyordu: “Sir G. Clerk’in bana gönderdiği özel bir mektubu buraya ilştiriyorum. Ona gönderdiğim karşılıkta bu fikri ilkin kimin ortaya atmış olduğunu kendisine bildirdim. General Aspinall - Ogländer’i bu yazıyı okuması için buraya çağırabilir miyim? Onu çok memnun edecektir ve bu kadarlık bir onur onun için gereklidir”. Müsteşar L. Oliphant şunları ekliyordu: “Görüşlerinize büsbütün katılıyorum. General Aspinall - Ogländer özellikle bu yazının içeriğiyle ilgilenecektir. Hiç olmazsa ona

İngilizlerin Gazi'ye göstermiş oldukları iltifattan hiç de memnun olmayan Fransızlar, özellikle "*Le Temps*" gazetesi, ona verilen ödülle ilişkin olarak çirkin bir yazı yayınlıyor ve Türk onurunu inciten sözler harcıyordu. Bunun üzerine Ankara'daki İngiliz diplomatik temsilcisi James Morgan, 28 Mayıs 1932'de İngiltere Dışişleri Bakanı Sir John Simon'a şu yazıyı gönderiyordu:

"*Hâkimiyet-i Milliye*' gazetesinin 27 Mayıs 1932 günkü sayısında yayınlanan bir yazının çevirisini ilişikte gönderiyorum. Bu yazı ilkin '*Le Temps*' gazetesinde, ondan iktibasen de '*L'Republique*' gazetesinin 27 Mayıs 1932 günkü sayısında çıkan bir yazıdan esinlenmiştir. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Numan Bey, Büyükelçilik danışmanımızın dikkatini '*Hâkimiyet-i Milliye*'de çıkan baş yazıya çekerek, bu gazete ile İstanbul basınının, Gazi'ye ödül verdiği için İngiliz yönetiminin tutumunu çekiştiren '*Le Temps*' gazetesine karşı takındıkları tutumdan memnun kaldığını söyledi.

Tarih'in Gazi'ye takdim edilmesinin Türklerce büyük ölçüde değerlendirildiğine ve '*Le Temps*' gazetesinin yazısına epeyi içerlediklerine hiç şüphe yoktur; ama zaten bu sırada Türklerde, en küçük bir nedenle Fransız basınına kızma ve İngiltere ile Fransa'nın arasını açma meyli vardır¹⁴".

Üç gün sonra, İngiliz Büyükelçisi Sir George Clerk, Dışişleri Bakanı Sir John Simon'a gönderdiği 184 sayılı yazıda: "*Temps*' gazetesinde çıkan yazı yüzünden, İngiliz yönetiminin nezaket ve içtenlikle davranarak Boğazlar savaşıyla ilişkin resmî tarihi Gazi'ye göndermiş bulunması, Türkiye yönetimi ve basınının o kadar çok takdirini kazandırmıştır ki, âdeta sıkılıyoruz" diyor; bu konuda Türkiye Dışişleri Bakanı vekili Şükrü Kaya'nın ona göndermiş olduğu bir yazının suretini iliştiyor, şöyle diyordu:

bunu gelip görmesi için izin vermeliyiz". Stephen Gaselee, 4. 7. 1932: "General yaz aylarında uzakta olacak ve şimdilik kente gelemez. Güz başlangıcında geri dönünce bu yazıyı kendisine göstereceğim". S. G. 31. 10. 1932: "Yazıyı kendisine gösterdim; çok minnettar kaldı". (Belge No. 12).

¹⁴ İ. D. A. 16093/E 2717; "*Hâkimiyet-i Milliye*", 27. 5. 1932 "*Zavallı Temps*"; "*La République*", 27. 5. 1932, "Une publication insolente d'un Journal Etranger". İngiliz yetkililerinden A. K. Helm bunu 14. 6. 1932'de şöyle yorumluyordu: "*Temps* budalaca davranmıştır, ama Türklerle, ödülün ne kadar takdir edildiğini göstermeleri için fırsat vermiştir".

S. R. Sonyel

	E	E. 4833 335
<p>Registry Number } E 4836/4836/44 FROM Foreign Office Minute (Mr. Helm). No. Date 14th Sept. 1931 Received in Registry } 24th Sept. 1931 E: Turkey.</p>	<p>Anflo-Turkish relations:- Proposed presentation to the GAZI. Suggests, as sign of goodwill and appreciation of Turkish policy on part of His Majesty's Government, that Gazi be presented by His Majesty's Ambassador with a bound copy of the "Official History of the Gallipoli Campaign".</p>	
<p>Last Paper. E 4000/4000/65 E 4000/4000/65 References. E 4000/4000/65 E 3761/3761/93</p>	<p style="text-align: center;">(Minute)</p> <p style="text-align: center;"><i>Please see within.</i></p> <p><i>librarian</i> <i>chief clerk.</i></p> <p style="text-align: right;"><u>A. K. Helm</u> nr. 9.31</p>	
<p>(Print)</p> <p>(In agreement) Mr. Helm, (6.6.31) per Self A 1931</p>	<p>I do not anticipate any difficulty if I am allowed to go about the matter in an unobtrusive way - to demand a set from the Stationery Office, and then to give instructions to our book-binder how to give them an adequate exterior.</p>	
<p>(Initials) L.H. 1931</p>	<p>If this is for any reason considered undesirable, I suggest that the works be bought in the ordinary way and bound at the expense.</p>	

Belge No. 1 ve 1 A — İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden A. K. Helm'in, Gazi Mustafa Kemal'e iyi niyet gösterisinde bulunulmasını öneren 14. 9. 1931 tarihli derkenarı ve bununla ilgili belgeleri kapsayan dosyanın ön sayfası

S. R. Sonyel

*See
Gazet
13/9/31*

Mr. Havel

E 4670

337

The receipt by us of some chapters of the Official History of the Gallipoli Campaign, soon after there was a question of making a friendly gesture towards the Gazi (see E 3761/2127/33 and E 4400/4400/65), has made me wonder whether the latter object might not be achieved by the presentation to the Gazi of a suitably bound copy of the history in due course.

I feel sure that such a present would give extreme pleasure. I know from experience that the Gazi likes nothing better than to talk about the Gallipoli campaign, and the suggested present would lose nothing from the fact that the History shows that Mustafa Kemal played a large and almost decisive part in the defence of the Peninsula.

To secure the desired effect the presentation would of course have to be made to him in person by His Majesty's Ambassador.

A. K. Helen

14th September, 1931

Mr. Havel has read the history & considers that there is nothing in it which could possibly offend the susceptibilities of the Gazi or of the Turks in general. He knows the Gazi personally & speaks with authority as to his tastes. I therefore feel that his suggestion deserves consideration.

The Council of Legation & Gazi Clerk as to whether it would be possible to make the proposed gift.

If so, ask Sir G. Clerk's opinion.

Belge No. 1 A

S. R. Sonyel

Registry No. 51836/4036/44

A.K.H.

Trgt.

Sir G. Clerk,
Constantinople.

Private.

From Sir L. Cliphant

bag of 5 over

But

5058

sent to

ml
D.K.L.

F.O., 338

5 Oct. September, 1931

My dear George,

~~As~~ As I told you some weeks ago, the uncertain political situation made it impossible

to act on the suggestion in your letter of

August 10 that the Secretary of State should

give Teşvik ^{Ruiz} ~~him~~ a pat on the back at Geneva.

We have kept in ~~the back of our mind~~ your

desire that some friendly overture should be

made to the Gazi or to the Turkish Government.

2 The receipt in the Department of the proofs of the Official History of the Gallipoli

Campaign has suggested to us the idea that no

little pleasure might be given to the Gazi if

you, on behalf of H.M.G., were to present to

him officially a suitably bound copy of the

History. I believe I am right in thinking

that the Gazi still dearly loves to talk of his

part in the campaign and it is possible that a

gesture like this would be appreciated as much

as would something of a more ambitious nature.

The /

Belge No. 2 ve 2 A -- Gazi Mustafa Kemal'e verilmesi düşünülen ödülle ilgili olarak İngiltere Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Lancelot Oliphant'ın 5. 10. 1931'de Türkiye'deki İngiliz Büyükelçisi Sir George Clerk'e gönderdiği özel yazının müsveddesi

S. R. Sonyel

3 The idea is however ~~not~~ tentative, and, unless you give it your blessing, you will hear no more about it. But please let me know what you think.

4. I am told that the final volume of the History will probably be published about the end of the year. Incidentally, Helm has read it through and considers that it contains nothing which could possibly offend the susceptibilities of the Gazi or of the Turks in general. On the other hand the History does show that Mustafa Kemal played a large and almost a decisive part in the defence of the Peninsula.

5. So let us have your blessing for the proposal.

No. 2 Oct.

S. R. Sonyel

*Sir S. Sonyel
J. R. L.
19.10.31*

British Embassy, 52
Constantinople, 342

October 12, 1931.

*Mr. Lancelot to see ref. Sir L.
Oliphant's minute of Sept 28.
17.10.31*

Q R - 19

My dear Lancelot,

Since Helm has passed the text of
the Official History of the Gallipoli Campaign
as containing nothing to offend the very delicate
susceptibilities of the Cazi or the Turks in
general, I think that it is an admirable idea
to give Mustafa Kemal a suitably bound copy.

*I have now
once again
explained to
H.R. that we
cannot be
ready in any case
until the end of the year.
17.10.31*

So go ahead and send it out to me as soon as
possible.

Yours ever

George T. Clerk.

Sir Lancelot Oliphant, K.C.M.G., C.B.,
Foreign Office.

58

Belge No. 3 — İngiliz Büyükelçisi Sir George Clerk'in aynı konuyla ilişkin olarak 12. 10. 1931'de Müsteşar L. Oliphant'a gönderdiği özel yazının aslının fotokopisi

S. R. Sonyel

Registry No. E 5227/4634/4

Entered in E series before cutting out

321 P.O. 7a

March 7 1932

Dear Scorgie

We desire, for political reasons, to put a copy of General Appinell-Oglander's "Official History of the Gallipoli Campaign" into a special building and make a formal presentation of it through our Amb: ~~at London~~ to the Gazi, Mustafa Kemal Pasha. Entre nous, a few lines have ~~been included~~ ~~that it is~~ ~~soon~~ been included in it which make it peculiarly suitable for the purpose!

I understand that it is ~~now~~ approaching completion and ~~the~~

to-bol ✓
to Scorgie
Stationery Office

[for Gaselee's signature]

News Dept 7/13

Sir F. Butler (copy) 12/13

Belge No. 4 — Aynı konuyla ilişkin olarak İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden Stephen Gaselee'nin 7. 3. 1932'de Yarbay N. G. Scorgie'ye gönderdiği özel yazının müsveddesi

S. R. Sonyel

325

G.734/132A.

11th March, 1932.

UNRECORDED

Dear Gaselee,

With reference to your letter E 1153/1153/44 of March 7th 1932, I am arranging for sheets of Volume One of the Gallipoli History to be sent to you at once, and of Volume Two as soon as they are available. The Press will be told to bind to your instructions.

I am afraid we must charge you (of course giving you the benefit of the trade discount), because we are absolutely debarred from presentations without Treasury authority, excepting obsolete religious books to parsons. Even with the Disarmament Conference approaching I cannot construe a War History as an obsolete religious book, and I doubt whether the Foreign Office could put forward Mustapha Kemal Pasha as a needy Minister of Religion.

Sincerely yours,

W. G. Scorgie
CFD: 10/3
10/3
Eastern Dept.

Velvet 10/3
10/3

Sir F. Butler
J.G.
25 + 32'14. in. 32

S. Gaselee, Esqr., C.B.E.,
Foreign Office,
S.W.1.

Belge No. 5 — Yarbay N. G. Scorgie'nin 11. 3. 1932'de Stephen Gaselee'ye gönderdiği karşılığın aslının fotokopisi

E. 1153

Eastern Dept. 329

Sir George Clark came in yesterday to speak to me about this.

He suggests that the volumes should be bound in red crushed morocco with the Royal Arms on the front cover panel, and that the dedicatory inscription should be printed (on a separate leaf, bound into the first volume) something like this - :

Presented to
His Excellency
Ghazi Mustafa Kemal Paşa,
President of the Turkish Republic,
His Britannic Majesty's Government
in honour of
a past general,
a noble enemy,
and a generous friend.

I hope that it may not be
necessary to say "His [Britannic]
Majesty's Govt. in Great
"Britain".

S. R. Sonyel

"But..."

Please consider the wording
and let me have any criticisms.
The first sheets of the volume
have not yet arrived, so there
is no great hurry: but if
we make any serious change,
we must consult Sir G. Clerk,
as we can only be reached (at
6 Carlos Place) until April 1st

S.R.

22. iij. 32

I understand from Mr. Goslee that the wording suggested above was devised by Sir George Clerk himself and I therefore hesitate to suggest any alteration. I am told, however, that it is not strictly correct to add the word "Pasha" after a name already preceded by the higher title "Gazi", and that it would therefore be preferable to omit it.

Query: ask Sir G. Clerk by private letter this evening whether he sees any objection to this omission.

Apart...

Belge No. 6 A

Apart from this it seems to me that the suggested inscription and arrangements for printing it, etc., are quite satisfactory. The form of the word "Britannia" is not one for the Eastern Dept.

C. W. T. R. del.
29th March 1932.

The Almanach de Gatha gives
the President's title thus
Ghazi M... K... Hasrat-khori F.M.
which by interpretation is
His Excellency
Ghazi M... K... F.M.

I think that we may well omit
the Field Marshal -

But I am definitely in favour of
omitting both Field Marshal and
Pasha - (were the latter to be given
the A. de G. supports the caution
that H.E. is not one name - it is the
Pasha as the inscription is to be in
English - Pasha is to all intents a
Persian or an English word whereas
a S with a Cedilla is in no way an
English form): also let us give the
description of H.M.F. as written
by Mr. Gaselle, omitting in G. B.

The arrangements for heading appear
to be excellent - we owe much
to Mr. Gaselle for all the trouble
101.

S. R. Sonyel

wh. he has taken.

Before the volumes go off
to Turkey, I would much
like to have the pleasure
of seeing them, if Majaselle
will kindly let me hear when
they reach "his" - or are ready
for despatch.

20. 29/11/41.

I am putting the proposed coupon
to Sir G. Clerk,

J.G.

[See letter
no. E. 1153]

30. iii. 31

and have received his approval.

[See original
attached]

J.G.

30. iv. 31.

The book went off to Angora
(Co-stan) after having been visited by
Aspinall - D. Lumbler, the child. In Rendel,
and the letter. It was universally admitted
to be a very handsome piece of work.

J.G.

21. iv. 32

(Undated letter from Genl Aspinall Dylamer
with...)

S. R. Sonyel

331

FOREIGN OFFICE, S.W. 1.

30th March, 1932.

E 1153/1153/44

My dear Clerk,

The inscription in the book to be presented to the Gazi has been approved with the following exception, and I write to ask for your concurrence in the omission.

It is of the word "Paşa", the reason being that it appears to be hardly strictly correct in Turkish to add the word "Paşa" after a name already preceded by the higher title "Gazi", just as in the comparatively frequent cases where a peer is also a baronet, we omit all mention of the latter in his style. This will have the further advantage of doing away with a word written in a non-English script, for, the inscription being in English, if we used the title at all, we ought really perhaps to use the English form "Pasha" rather than the Turkish form "Paşa".

This leaves the inscription as follows, and you will be glad to see that we are to be allowed to use the simpler style for our Government, and not to have to employ one of those circumlocutory affairs which are now considered

necessary...

The Right Honourable
Sir George Clerk, G.C.M.G.

Belge No. 7 ve 7 A — Gazi'nin ünvanı ve yapılacak ithaf konusunda Stephen Gaselee'nin 30. 3. 1932'de İngiliz Büyükelçisi Sir George Clerk'e gönderdiği yazının aslının fotokopileri

327

necessary in certain formal documents:-

Presented to
His Excellency
Gazi Mustafa Kemal,
President of the Turkish Republic,
by
His Britannic Majesty's Government
in honour of
a great general,
a noble enemy,
and a generous friend.

Will you send me a line before you start, saying,
(as I hope), that you approve of this.

Yours ever,

S. R. Sonyel

328

<p>2013/1158/44 FROM FOREIGN OFFICE TURKISH 24th Mar-24th Apr; 24th Apr:1932 Turkey.</p>	<p>Proposed presentation to the <u>Gazi</u>. Regarding arrangements for binding of book, style of inscription, etc.</p>
<p>Last Paper. S 1158</p>	<p>(Minutes)</p>
<p>References.</p>	<p>Please see within. we can only hope that the Gazi will be duly appreciated but of this I have little doubt.</p>
<p>(Print)</p>	<p>G. K. Holden 26. 4. 32.</p>
<p>(How disposed of?) S. R. Sonyel (Copy) for the Gazi April 21</p>	<p>C. F. Warner 26/4.</p> <p>I informed Sir L. Ottley of the despatch of the Gazi on April 21, and he has my experience of the experience etc. I got from the that the volume is (perhaps not) concern to be bound with too little - so that the book is a little different in form to do it down very flat - the presentation of the book may be more of a book than a book.</p>
<p>(Copy) S. R. Sonyel</p>	<p>26/4 from Sir L. Ottley</p>
<p>Next Paper.</p>	<p></p>

Belge No. 8 — Gazinin ödülü beğenip beğenmeyeceği konusunda İngiltere Dışişleri Bakanlığında 26. 4. 1932'de kaleme alınan derkenarların asıllarının fotokopisi

S. R. Sonyel

11

Keep like
E 2019.
J.R.R.
7.32

Put with h.h.
E.H.

British Embassy,
Constantinople.

April 27, 1932.

INDEXED

335

My dear Gaselee,

The book has arrived and fully
comes up to the high expectations I had formed.
As a matter of personal convenience I should
myself prefer to read it in four smaller volumes
rather than two fat ones but the two volumes
are undoubtedly right ^{for} the high purpose to
which the book is destined.

I have instructed Morgan to take
the necessary steps to arrange for me to present
the book and I will of course let you know how

Stephen Gaselee, Esq., C.B.E.,
Foreign Office.

the.....

^{sent up}
Eastern Dept. ✓ J.R.R. 7.32
J.G. 5.V.32

Belge No. 9 ve 9 A — İngiliz Büyükelçisi Sir George Clerk'in, Gazi'ye
verilecek olan ödülün İstanbul'a vardığını Stephen Gaselee'ye bildiren
27. 4. 1932 tarihli özel yazının aslının fotokopisi

S. R. Sonyel

2.

336

the Gazi likes it, ^{and} you may be sure that I will
call his attention to the special paragraph -
many thanks for pointing it out to me -. It
should do the trick.

Yours ever

George T. Clark.

Belge No. 9 A

S. R. Sonyel

341

No. 177.

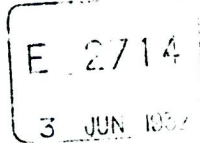
(29/14/32).

Confidential.

BRITISH EMBASSY,

ANGORA.

May 21, 1932.

Sir,

I have the honour to report that the President of the Republic gave me an audience to-day for the purpose of handing to him the specially bound volumes of the official history of the Dardanelles Campaign which had been presented to him by His Majesty's Government.

2. When I originally applied through the Protocol department for an audience for this purpose, the matter was treated with a good deal of official fussiness, and I was all the more agreeably surprised to find myself received by the Gazi alone, without any paraphernalia of Ministers, Chef de Protocole, or official interpreters. On previous occasions when I have had the honour of speaking with the Gazi, he has sometimes grown bored with, or suspicious of, his interpreters and, as he warmed up, carried on the conversation himself in French or even in German, but this is the first time, so far as I know, that he has received a foreign representative alone or held the conversation in French from the beginning of the interview.

3. After explaining to His Excellency that the purpose of the history was to provide the military student and posterity with a clear, true, and impartial account of

the ...

The Right Honourable,
Sir John Simon, G.C.S.I., K.C.V.O.,
etc., etc., etc.

Belge No. 10, 10 A ve 10 B — İngiliz Büyükelçisi Sir George Clerk'in, 21. 5. 1932'de Gazi tarafından kabul edildiğini ve ödülü verme törenini anlatan aynı tarihli yazısının aslının fotokopileri

the inception, execution, and final failure of the attempt to force the passage of the Dardanelles, I said that my Government hoped that a work of such interest, both from the military point of view and for the witness it bore to the magnificent efforts and the immortal courage of the troops on both sides, would be welcome to His Excellency whose intervention at the decisive moment had counted for so much in the result of the battle, the issue of the campaign, and the future of his nation, and I asked the President to accept the book as an expression of the sentiments which my Government felt towards one whom they held, in the words with which they conveyed the gift to him, a great general, a noble adversary, and a generous friend. The President was manifestly touched by the happy and chivalrous idea of His Majesty's Government, and he replied by asking me to convey his most cordial thanks and appreciation.

4. I then brought in Major O'Leary, my Military Attaché, and handed the volume over to the Gazi, who at once pulled up a table, opened out the map of the Anafarta region, and described to us his own actions during the critical days of April and August, 1915. I enclose a note which Major O'Leary has made of the Gazi's interesting reminiscences of those critical days. His Excellency then went on to talk on general topics and seemed to be ready to continue for a long time, but after an hour I felt that I could not put any further strain on His Excellency's French and asked leave to withdraw.

5. The ...

S. R. Sonyel

343

5. The Gazi was suffering some pain from his teeth, but otherwise appeared to be in excellent health and nothing could have been pleasanter or more charming than his attitude throughout the interview. He was obviously touched by the grateful thought of His Majesty's Government and he showed a simple and genial side of his character, very different from the pose of piercing-eyed utterer of divine truths which he usually adopts before the Turkish people.

I have the honour to be, with the highest respect,

Sir,

Your most obedient,

humble servant,

Belge No. 10 B

S. R. Sonyel

E	F 114 337
---	--------------

File No. 2714/1153/44
 FROM Sir G. Clerk,
 (Angora)
 No. 177 (29/14/32)
 Confidential.
 Date 21st May 1932
 Received 3rd June 1932
 In Turkey

Presentation to the Gazi of volumes of official history of Balkan-Asia campaign.
 On May 21st Sir G. Clerk was received alone in audience of the Gazi. Sir G. Clerk presented volumes to the Gazi, who was manifestly touched by action of His Majesty's Government, to whom he asked that his most cordial thanks and appreciation should be conveyed. Transmits copy of minute by Military Attaché, who was introduced subsequently, recording Gazi's observations on his own part in the campaign.

Last Paper.
 2010

References.

Tuesday

(How depend of) June 11.

His Majesty's Secretary
 (from his Excellency)
 June 13.

Next Paper.

(Minute) *The King*

It is satisfactory that the Gazi was so appreciative. The enclosure, summarising his remarks on the Gallipoli campaign, is most interesting.

Copy w.o.

Library of office
 Mr. Childs.
 W.P. 22/6/32.

W. H. Foster
 3/6

The Gazi's appreciation of the gift has also been conspicuously mentioned in the press.

X → think his Highness deserves the greatest credit for having personally originated this suggestion (see E 4536). His initiation in the matter has been well justified.

C. S. G. del
 6 June 32.

a.o. 6 June.

... ..

Belge No. 11 — Gazi'nin verilen ödülü nasıl kabul ettiğini gösteren İngiltere Dışişleri Bakanlığı derkenarları

S. R. Sonyel

BRITISH GALLI POLI
HISTORY
FOR USE IN TURKISH
SCHOOLS

From Our Own Correspondent
CONSTANTINOPLE, 20th May.
I have had the Turkish Government
intend to have the British Gallipoli History
in the Gallipoli Campaign translated.
It will be distributed to all schools and
universities in Turkey.
Extracts from the first volume of the
Official History of the Gallipoli Campaign
by Major-General Sir Aspinall Oplander
were published in THE DAILY TELEGRAPH
recently.

Extract from
"Daily Telegraph",
June 6th, 1932.

I attach a private letter from
Sir G. Clark. I have told him in
my reply when the time comes
not for the origination of the
idea.

May I ask Gen. Aspinall-
Oplander to come here and
read this despatch? I
think it would give him
great pleasure, and that he
deserves this little acknowledgement.
S.G.
13. vi. 32

I think agree Gen. Aspinall-
Oplander should be made
interested - particularly
in the despatch - & I
think the least we can
do is to let him read
the General's story for the
Despatch (which) cannot get to him for the present.
I will let him see the despatch - he can't read it.

I have now
done this, & he
was very
grateful.
X S.G.
31. X. 32

338

British Embassy,

A n g o r a .

May 24, 1932.

My dear Gaselee,

I hope that my despatch No.177. of the 21st instant will satisfy you that your ingenious idea of presenting "Gallipoli Memories", to the Gazi has been more than justified.

I only wish you could have been present when Mustafa Kemal told O'Leary and me how he'd been superseded and given a dud division in a non-fighting area, and then one day while training a battalion had tumbled by pure chance on Turkish troops retiring before our advance

Stephen Gaselee, Esq., C.B.E.,

on.....

Foreign Office.

Belge No. 13 ve 13 A — İngiliz Büyükelçisi Sir George Clerk'in, Gazi'yle yapmış olduğu görüşme konusunda 24. 5. 1932'de Stephen Gaselee'ye gönderdiği özel yazının aslının fotokopisi

S. R. Sonyel

339

2.

on Anafarta. This tragic (for us) and
dramatic stroke of Fate is well enough
known, but its simple and modest recital
by the chief actor will remain one of the
most interesting experiences of my life.

Yours ever

George V. Clark.

Belge No. 13 A

“Bu yazı yalnız kullanmakta olduğu ılı üslûp açısından değil, aynı zamanda Gazi ve Türk yönetiminin bu yazıda belirtilenlerin Türk halkına duyurulmasını dilemiş olmaları bakımından da göze çarpmaktadır. Yazının metni, İngiliz yönetimince Gazi’ye yapılan ithafın foto - kopyasıyla birlikte, yarı resmî ‘*Hâkimiyet-i Milliye*’ gazetesinin 31 Mayıs 1932 günkü sayısında aynen yayınlanmıştır. Aynı gazetede, Falih Rıfkı’nın ‘*Temps*’ gazetesini eleştiren bir yazısı yayınlanmıştır; bunun çevirisini gönderiyorum.

Şükrü Kaya Bey’e uygun bir karşılık gönderdim, ama İngiliz yönetiminin bu jestine Türkiye’de gösterilen tepkinin Majeste Kıral Yönetimince takdir edildiğini Türkiye yönetimine bildirmeme memur edilirse, hiç şüphe yoktur ki bundan çok memnun kalacaklardır. Dikkat buyursanız, Gazi, teşekkürlerinin Majeste Kırala iletilmesini dilemiştir; bunu lütfen Majestelerine bildiriniz”.

Bu belgeler de İngiltere Dışişleri Bakanlığında çeşitli yorumlara yol açıyor; yetkililerden A. K. Helm, 17 Haziran 1932’de şu derkenarı kaleme alıyordu:

“Sir G. Clerk’in söylediği gibi bu konu bize âdeta sıkıntı veriyor. Dışişleri Bakanı vekilinin mektubu, ödülün Gazi ve Türk yönetimince ne kadar değerlendirildiğini gösterir; ‘*Temps*’ gazetesinde çıkan yazı ise, bu takdirin tüm Türk halkınca öğrenilmesine neden oluşturmuştur. Görünüşte pek az bir yatırıma karşılık olarak iyi bir yarar sağlamış bulunuyoruz. Teşekkür ve karşı teşekkür sonsuz olabilir, ama Sir G. Clerk’e, Türkiye Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla Türk yönetimine sözlü olarak teşekkür etmesi için izin verilmelidir görüşümdedir”.

Öteki yetkililerden C. P. A. Warner şu derkenarı ekliyordu:

“Teşekkürü sözlü veya yazılı yapıp yapmaması konusunu kararlaştırmayı bizzat Sir G. Clerk’e bırakalım”.

G. W. Rendel 18 Haziranda şöyle diyordu: “Ben de bu görüşümdedir. . . Tek umudum, bunun, Türklere bir teşekkür daha gelmesine yol açmamasıdır”. Müsteşar L. Oliphant: “Evet, bu konuda aşırı gitmek olasılığı var” diyordu.

Bunun üzerine G. W. Rendel, İngiliz Büyükelçisi Sir George Clerk'e, konuyla ilişkin olarak 29 Haziran 1932 tarihli ve 252 sayılı şu son mektubu gönderiyordu:

“31 Mayıs 1932 tarihli ve 184 sayılı yazınıza iştirilmiş bulunduğunuz Türkiye Dışişleri Bakanı vekilinin (Cumhurbaşkanına takdim edilen Gelibolu savaşının resmî tarihiyle) ilgili mektubunun suretini aldım. Yazınızın 3. paragrafında önerildiği gibi, Majeste Kral Yönetiminin bu denli davranışlarına karşı Türkiye’de gösterilmiş olan tepkiden ötürü büyük sevinç ve takdirlerini, sizin saptayacağınız biçimde ya sözlü veya yazılı olarak Türkiye yönetimine belirtebileceğinizi bildirmeyi dilerim¹⁵.

¹⁵ İ. D. A. 16093/E 1974; ilişikte Türkiye Dışişleri Bakanı vekili Şükrü Kaya'nın 28 Mayıs 1932'de Ankara'dan İngiltere Büyükelçisi Sir George Clerk'e gönderdiği yazının sureti; ayrıca, Falih Rıfkı (Atay'ın,) '*Hâkimiyet-i Milliye*' gazetesinin 31. 5. 1932 günkü sayısında çıkan başyazısının İngilizce çevirisi.